

אגרת תקנה

הרב אברהם יצחק הכהן קוק זצ"ל

ב"ה, עה"ק יפו ת"ו, כ"ד סיון תרע"ג

לכבוד ידידי ורב רחימאי¹ הרב הגאון האמיתי פאר הדור מוהר"ר יעקב דוד רידב"ז שליט"א.

מכתב הדר"ג הגיעני במועדו, וכאשר אין לי עליו עידן ריתחא² ב"ה, על כן הנני יכול להשיבו בלא דחיית זמן. ואבוא על סדר מכתבו.

תמיהני מאד איך יפצעו דברי את לבו הטהור, ואיפא מצא שאני רוצה חס וחלילה לעקור שביעית מארץ ישראל. וכי לא חזרתי כמה פעמים על דברי שהוראה זו היא רק הוראת שעה, ורק לפי הצורך וההכרח הגדול, כי חלילה להפקיע מצווה גדולה וכללית כקדושת השמיטה, בלא הכרח גדול הנוגע עד הנפש, בחיי נפש ממש, שלא יגוועו חס וחלילה ברעב נפשות רבות מאין עבודה ומחיה, ושלא ייהרס יסוד הישוב הקדוש בראשית צמיחתו.

אבל בכל עת אשר ימצא בית דין יפה, שכבר הוטב המצב, ושיש יכולת בלא סכנה לקיים את השביעית כמאמרה בלא שום הפקעה, חלילה וחלילה לשלח יד בקודש ולהפקיע קדושת הארץ ולהכניס ראש בין הרים גדולים³. ועל יסוד זה מוסבים כל דברי, בין בע"פ בין בכתב ובין בדפוס, ואיך יאמר עלי שאני רוצה חס וחלילה לעקור את השמיטה. ובאמת כל יסוד כוונתי גלויה היא לתוכן רוחות ב"ה, שהיא רק לחזק את כל קדושת ישראל וקדושת ארץ הקודש ובכללה קדושת השמיטה גם כן. כי אם נתנהג להיכנס במצב החיים של המתיישבים בקודש, ולהקל כמה דאפשר על פי הוראה ההפקעה במקום שאין שום דרך אחר, ועם זה נעורר אותם באהבה להבינם, שדרך זה דרך דחוק ומסוכן⁴ הוא, וראוי לכל אשר זיק יראת שמים בלבבו להתרחק ממנו בכל יכולתו, אז רבים ילוו עלינו, לקיים את המצווה כמאמרה באהבה, ולא נפגש ניגודים

* אגרות הראי"ה, חלק ב, עמ' קמד.

1. ע"פ פסחים לט. ותרגום אונקלוס בראשית כב:

2. עי' כתובות קו. תענית ד.

3. ע' יבמות טו:

4. ע' ס' חרדים, פרק א' למנין המצות מצוה כ.

ומשטמות על דרכנו, ולא יוכלו לומר לנו שאנו מחריבים את ישוב ארץ הקודש, וממילא יתעורר החשק גם כן בלב רבים משלמי אמוני ישראל לבוא להתנחל בארץ ישראל.

כי יחשבו בעצמם ממה נפשך:

אם יהיה לנו היכולת לקיים את השמיטה כמאמרה, הרי בודאי זכינו בחלק טוב, שהננו יושבים בארץ הקודש ומקיימים את המצות התלויות בה, וביותר מצוה שמיטה הכללית.

ואם חס וחלילה יהיה ההכרח גורם, שבשנים הראשונות ליישובנו, נהיה מוכרחים לסמוך על היתר ההפקעה, הלא גם בזה לא יצאנו מדרך התורה, והננו ככל המון בית ישראל שסומכין בכמה עניינים על היתרים של דוחק על פי הוראת חכמים, עד אשר ירחיב ד' לנו, ולא נצטרך לבוא לידי מידה זו.

וע"י ריבוי ההתנחלות של שלמי אמונים במושבות, יגדל כוח הקדושה, ופורקי העול יהיו מוכרחים להתבטל, וסוף כל סוף יבוא הדבר בעזר ה' יתברך בקרוב שישתנה המצב לטובה ולא יצטרכו כלל להוראת שעה זו.

אבל ע"י ההכרזה והפרסום שההיתר אין לו כל יסוד, וכל מי שסומך עליו הוא חלילה עבריין, ויוצא מן הכלל ד' ישמרנו, מתרפות הידים של שלמים ויראים לבא לארץ ישראל, כאשר כתבו לי מחו"ל זה כמה. כי בעוה"ר הנס הגלוי של "וצויתי ברכתי" אין אנחנו ראויים עדיין שיתגלה בפועל, מפני כמה סיבות: או מפני נפילת הדור, או מפני הספיקות בעניין גוף השמיטה, וע"פ דרך הטבע אי-אפשר לישב לעמוד בהתחלתו אם לא ימצא איזה דרך של היתר לפחות לכמה עניינים של שביעית, וממילא גורם הדבר שיראים ממעטים לבוא, ובאים ברוכם רק ריקים שאינם דואגים כלל על איסור והיתר. וממילא מרחיק כבוד גאוונו בחומרתו את קדושת השביעית מהופיע על ארץ הקודש.

ואני בנטייתי לקולא בתורת הוראה שעה במקום הכרח גדול, ובהראותי בדרכי נועם עד כמה אנו צריכים להשתדל לצאת ממבוכה זו, ולדרוש את קדושת השביעית כמצוותה, בכל כוחנו, הנני מקרב ומחזק את קדושת השמיטה בארץ הקודש בעזר ה' יתברך.

ומה שתמה הדר"ג על מה שכתבתי שנענשו הקולוניסטים, על אשר עברו על סדרי ההוראה, שעשו מלאכות של תורה בידיהם -

הנני בטוח בעזר ה' יתברך שכן הוא אמיתת העניין. ואל יבהלוני דברי כבוד תורתו, שאומר וכי קראים אנחנו חס וחלילה, לומר שאנו חוששים רק לדברי תורה ולא לדברי סופרים. הלא כבוד גאוונו בעצמו מסיים את הידוע לכל, שעם כל החומר והחיבה היתירה של דברי

סופרים [=דרבנן] על ד"ת⁵, מכל מקום כך היא המידה, שספק דבריהם הוא להקל, ובכלל זה הוא מה שמותר לסמוך בדבריהם בשעת הדחק על קטן כנגד גדול ועל יחיד במקום רבים, כמבואר בד' הפוסקים⁶, וזה הטעם כבר מספיק הוא בעדי והיה מספיק בעדם.

בעדי הוא מספיק כאשר אמרתי כבר, כי אפילו ככל גוף השמיטה בזמן הזה לא יוכל שום אדם לכחש שסוגיין דעלמא היא שהיא מדרבנן, וכיון שעל כל פנים דעה יחידית⁷ נמצאת שהיא בטלה לגמרי בזמן הזה, שוב אין אנו יכולים למחות בידי מי שנוהג היתר, כמו שכתב תה"ד⁸ לעניין שמיטת כספים, והעניין והטעם אחד.

אלא שמפני חומר העניין ביסוד קדושת הארץ אנו צריכים לחוש להסוברים שהיא מהתורה גם בזמן הזה, ומשו"ה כאשר על כל פנים אחרי ההפקעה, נעשה האיסור יותר קל מעט, נוכל בשופי לומר שהסומך בשעת הדחק, על היחיד במקום רבים לא הפסיד.

וכשלא ארצה להיכנס בעובי הקורה, לחקור במקורות העניינים, ואומר שאותם הגדולים שבדורנו שחלקו אם יש לסמוך על היתר זה או לא, אף אם נאמר שהרבים מהם והיותר גדולים שבהם נטו לחומרא, והיחידים וקטנים מהם, שסוף כל סוף תלמידי חכמים ובעלי הוראה הם, שנטו לקולא בתורת הוראת שעה של שעת הדחק, מותר אני לסמוך על היחידים במקום רבים, ועל הקטנים במקום הגדולים. וה"ה במה שנוגע להקולוניסטים, הנה אף אני הקטן הנני קטן ויחיד, נגד גדולים ורבים שקמו לנגדי בעניין זה. בדאורייתא לא היה להם לסמוך עלי, אבל בדרבנן אם היו עושים כהוראתי וסמכו עלי הרי היו עושים כתורה, ולא חשיד קב"ה דעביד דינא בלא דינא⁹. והקב"ה היה מקיים גם דין זה, שהוא מכלל תורה שבע"פ ודברי סופרים שהם ערבים מד"ת¹⁰, והיה גם כן מסכים במידי דרבנן על הוראת קטן במקום גדול ויחיד במקום רבים. אבל כיון שלא עשו כהוראה, והתירו את הרצועה לגמרי, על כן נענשו.

וב"ה במושבות הסמוכות¹¹, שרובם לא פרצו את הגדר, והתנהגו על פי ההוראה, הצליחו ועשו פרי, ולא התרחקו חס וחלילה במחשבתם מקדושת ארץ הקודש, והם מצפים שיאר ד' פניו אליהם. ויזכו לשמור את המצווה כמאמרה בלא הפקעה בע"ה.

5. ע' ע"ז לה. ירושלמי ברכות פ"א ה"ד.

6. ע' ש"כ יו"ד סוף סי' רמב.

7. ע' שבת הארץ פ"ד הכ"ה, ושם מבוא פרק י'.

8. סי' דש.

9. ברכות ה'.

10. ע' ע"ז שם. וע' ירושלמי פ"ב ה"ז.

11. לעה"ק יפו, ביהודה.

ואני תמה מאד על הדר"ג, שכתב שבימי-נעורי למד ממני מוסר ומדות ויראת-שמים. אני יודע מה מצא בי מעולם ללמוד ממני, אבל אם ענותו הרכתני בימי-נעורי ללמוד ממני איזה דבר טוב, כשהייתי בחו"ל, איך יעלה על דעתו, שכעת, כאשר זכני השי"ת להסתופף בקדושת ארץ הקודש, יגרע כחי חלילה. ולמה לא ידון אותי לכף-זכות, שדרכי ומעשי הנם לא לכבודי, חלילה, ולא לשום פניה זרה שבעולם, כי-אם לאהבת השי"ת, ולאהבת תורתנו הקדושה, ולחיבתם של ישראל ושל ארה"ק. והרבה הרבה מאד יגעתי באנחותי¹² עד שהעיר הקב"ה את רוחי ויכונן את לבבי ללכת בתומי בדרך-הקודש הזאת, לקדש שם-שמים, ולחבב את התורה ולומדיה על הבריות, ולקרב רבים לתורה, ולהרבות עוז ואומץ להתיישבות עם-ד' על אדמת-קדשו. ובע"ה בטחתי, שלא יפסיד הדר"ג מאומה, אם יקיים בי גם כעת "אשרי הדור שהגדולים נשמעים לקטנים"¹³, וימצא בחסדי השי"ת גם עתה לא פחות מאז ללמוד איזה דברים מסגנוני והנהגתי, ולפניו ב"ה גלוי בור-לבבי ויחול-נפשי לשמו הגדול ועבודתו ית'.

ומה שכתב מר לתמוה עלי במה שאני מקרב את הכל, גם את פושעי-ישראל, כדי להחזירם בתשובה -

וכתבתי לו ברמז כוונתי, שכל מי שהוא מוכשר לעסוק בפנימיות רזי-תורה הוא מתמלא יותר מאור-החסד של תורת חסד, ועליו החובה לעסוק בתיקון נפולים ובקירוב רחוקים, (שבלשון חכמי-הסוד נקרא זה גם כן בכלל ליקוט ניצוצות-הקדושה מתוך הקליפות), ומצא בזה סתירה לברכת-המינים שאנו מתפללים לעקרו ולשרבו, - ישים נא כבוד גאונו לבו לדברי, ואבאר לו לא בלשון של סתרי-תורה, שחושב מר להיות כבר יודע שאינו יודע בהם, אלא בדברים פשוטים, באמת אלו ואלו דברי א-לוהים חיים.

ידע הדר"ג, ששני דברים עיקריים ישנם שהם יחד בונים קדושת-ישראל וההתקשרות האלהית¹⁴ עמהם.

הא' הוא סגולה, כלומר טבע הקדושה שבנשמת ישראל מירושלם אבות, כאמור: "לא בצדקתך וגו'" "רק באבותיך חשק ד' לאהבה אותם ויבחר בזרעם אחריהם"¹⁵, "והייתם לי סגולה מכל העמים"¹⁶; והסגולה הוא כוח קדוש פנימי מונח בטבע-הנפש ברצון ד', כמו

12. ע' ירמיה מה, ג, ומדרש תנחומא ויחי יא, קהלת ב,ט. ור"מ אבות סוף פ"ה וה' ת"ת פ"ג הי"ב.

13. ראש השנה כה.

14. נכתב בכי"ק באלף-למוד מורכבות יחד בכתב האשורי.

15. דברים ט ה'-טו.

16. שמות יט ה.

טבע כל דבר מהמציאות, שאי-אפשר לו להשתנות כלל, "כי הוא אמר ויהי", "ויעמידם לעד לעולם"¹⁷.

והב' הוא ענין-בחירה, זה תלוי במעשה הטוב ובתלמוד-תורה.

החלק של הסגולה הוא הרבה, באין ערוך כלל, יותר גדול וקדוש מהחלק התלוי בבחירה, אלא שברית כרותה היא, שהסגולה הפנימית לא תתגלה בזמן הזה כי אם לפי אותה המדה שהבחירה מסייעה את גילוייה, על כן הכל תלוי לפי רוב המעשה וקדושה האמונה ותלמוד-תורה.

והשי"ת, הנוהג בחסדו בכל דור, מסדר הוא את סדרי הנשמות הצריכות להופיע בעולם: לפעמים כוח-הבחירה מתגבר וכוח-הסגולה עומד במצב ההעלם ואינו ניכר, ולפעמים כוח-הסגולה מתגבר וכוח הבחירה עומד במצב הנעלם. וכל עיקרה של ברית - אבות, שאיננו פוסק אפילו כשתמה כבר זכות-אבות¹⁸, הוא בא מצד כוח-הסגולה, ובעקבא-דמשיחא מתגבר ביותר כוח-הסגולה, שהוא תוכן "זכר חסדי אבות ומביא גואל לבני בניהם למען שמו באהבה", כלומר לא מצד הבחירה שהיא באה מצד המעשים הטובים שבבנים ומצד התשובה, אלא למען שמו, המתגלה ע"י זכירת חסדי אבות¹⁹.

אמנם לפעמים מתגבר חושך כזה שמפסיק את הופעת הסגולה גם כן. אבל זה אי-אפשר כי אם במי שבא למדה זו להיות חס וחלילה שונא את ישראל, ודורש רעה להם בפועל ובצפיית-הלב, כמו המינים שמפרש הרמב"ם בה' תפלה²⁰ שהיו מצירים לישראל, וגם זה היה קשה לחכמים מאד לתקן, על כן הכריז רבן גמליאל: "כלום יש אדם שיודע לתקן ברכת המינים"²¹, והוצרך לתקנה דווקא שמואל הקטן, שהיה נקי מכל מידה של שנאה כמו שהיה מרגלא בפומיה: "בנפול אויבך אל תשמח"²², כדי שיכוין ביסוד הברכה דווקא על אותם שכבר אבדו את הסגולה כולה. ובדורנו נתרבו נשמות רבות שאע"פ שהן שפלות מאד בענין-הבחירה, ועל כן הם נגועים במעשים רעים רבים ובדעות רעות מאד ד' ישמרנו, מכל מקום אור-הסגולה מאיר בהם, ועל כן הם מחבבים מאד את כללות ישראל וחושקים בארץ ישראל, ובכמה דברים טובים ויקרים מהמדות שהם באים מסגולת ישראל בטבע-נפשם הם מצוינים בהם. ונשמות כאלו, אם ידקק לקרב אותם מי שאין בו דעה עמוקה

17. ע' נצח ישראל למוהר"ל פרק י יא.

18. ע' שבת נה. ותוס' ד"ה "ושמואל", קהלת רבה יב,ז.

19. ע' גבורות ד' למוהר"ל פ' כא ונתיבות עולם נתיב גמילות חסדים פ' ג.

20. פ"ב ה"א.

21. ברכות כח:

22. אבות פ"ד מ"ט.

של טביעת-עין לדעת לחלק בין הצד הסגולי הפנימי הקדוש, שבהם, ובין הצד הבחירי המקולקל שבהם, שהוא מקיף את נפשם כחוחים וקוצים הסובבים שושנה, הוא יוכל להתקלקל הרבה חס וחלילה, וללמוד ממעשיהם, ולהזכק בצד הרע שבהם והוא מחויב להתרחק מהם, והשי"ת נותן בלבבו רצון זה ומחשבה זו ובל שגאה ושל התרחקות, כדי שלא יבולע לו. אבל מי שהוא תמיד שקוע ברעיונו בהסתכלות פנימית, באור תורה וקדושה ויראה עילאה, מצד רוממות רבון כל העולמים חיי החיים ב"ה, ולא חס וחלילה ביראה תתאה לבדה מצד עונשי עוה"ז או עונשי עולם הבא, - שהיא יראה חיצונית²³, שאסור לתלמידי חכמים העוסקים ברזי-תורה בהבנה פנימית להרבות בה, רק לקחת ממנה מעט, כדי ליסר את הגוף ונטייתיו הגסות, במדות רעות ותכונות מגונות חס וחלילה, אבל העיקר צריך להיות הלב מלא אהבה קדושה, ויראה עליונה, מסוד קדושים, כיראת מלאכי-מעלה גבורי-כח עושי דברו²⁴ - תלמידי חכמים כאלה הנם מכירים בטבעם את טבע הסגולה הפנימית, ויודעים להפריד ממנה בדבקות-מחשבתם את הקליפה הבחירית, והם חייבים ומוזהרים על זה לקרב פושעים כאלה שסגולה פנימית יש להם, כדי לעורר יותר ויותר את כח הטוב הצפון בהם, עד שיתגבר לגמרי על הרע הבחירי ויכניע אותו.

ופעולת חכמים לוקחי נפשות²⁵ כאלה אינה חוזרת ריקם בשום פעם; לפעמים פעולותיהם נראות בגלוי, ע"י מה שהמקורבים מהם מטיבים את מעשיהם, ומישרים את דעותיהם יותר בפועל ולפעמים נכנס רק גרעין פנימי בהם, וכבר בטוחים הם שלא יפטרו מן העולם בלא תשובה, ואפילו אם חלילה יהיה המושפע כל כך גרוע עד שהוא בעצמו לא יזכה לשוב בתשובה, יפעול כח הגרעין הזה על טבע-נפשו ונפיק מיניה זרעא מעליא²⁶, שישוב בתשובה, ויתקן גם כן את נפש אביו, כדין "ברא מזכא אבא"²⁷.

והשי"ת יודע, שלא את כל הפושעים אני מקרב, כי אם אותם שאני מרגיש, שכח סגולי גדול מונח בפנימיותם.

וזרכים רבים ישנם לידיעה זו, וספרים גדולים צריכים לכתוב בזה כדי לבאר גם רק שמץ מהדבר הגדול הזה.

23. ע' הקדמת הזהר יא: תיקוני זהר תי' ל ולג, של"ה, עשרה מאמרות, מאמר ג וז, מסילת ישרים פ' כד.

24. תהילים קג כ וע' שבת פח: אבות דר' נתן פ' לא ה"א.

25. ע' משלי יא ל ושם בהגר"א.

26. ע' ברכות י'. סנהדרין קג. פסחים מט: בבא קמא קיט.

27. סנהדרין קד.

ועל אותם שכבר אבדו גם את הסגולה הפנימית שלהם לגמרי, אמר דוד הע"ה: "הלא משנאיך ד' אשנא"²⁸, ובדרך כללות מסרו לנו חז"ל סימנין על-זה. והמינים והכופרים על פי רוב איבדו גם את הסגולה הפנימית, ומידה זו נוהגת ברוב הדורות²⁹, אבל דור (דורות) של עקבא-דמשיחא הם יוצאים מכלל זה, שהם כדברי תיקוני זוהר³⁰ "טוב מלגאו וביש מלבר". והם "חמורו של משיח" שנאמר עליו "עני ורוכב על חמור"³¹, והכוונה: כמו חמור, שמבחוץ יש בו שני סימני-טומאה, א"כ הטומאה בולטת בו יותר³² מבחזיר וגמל וכיו"ב, שיש בהם סימן-טהרה אחד על כל פנים, ומכל מקום יש בו בפנימיותו עניין-קדושה גם כן, שהרי הוא קדוש בבכורה³³, ועניין מה שהתורה אמרה על זה שם "קדש לך" הוא גדול מאד מאד. וכן הן הנשמות של אותם שהסגולה הישראלית לבדה מתגלה בהם בעקבא-דמשיחא, ולהם יש תרופה, אע"פ שיש בהם סרחון גדול, וחושך רב וכבד מאוד. אמר על זה רב יוסף: "ייתי ואזכי דאיתיב בטולא דכופיתא דחמריה"³⁴, ורב יוסף היה דרכו להביט על הפנימיות, ותלה גדולתו בגדולת "ההוא יומא דקא גרים"³⁵, ואמר על אמו: "איקום מקמי שכינתא דאתיא"³⁶, ואמר על עצמו: "לא תיתי ענוה דאיכא אנא"³⁷, אע"פ שמצד החיצוניות נראה הדבר לגאווה חלילה, אבל בעל סגולה נפשית שכמותו ע"ה אמר זה בכל מילוי הקדושה והענוה האמיתית, מעין ענותנותו של אדון הנביאים ע"ה, ותלמידיו הם הולכים בדרכיו. ומפני-כך היתה מדתו של משרע"ה לקרב רחוקים, עד שקרב אפילו את הערב רב³⁸, ואע"פ שזה גרם אריכות-הגלות, מכל מקום סוף-כל-סוף יתעלו גם הם, כי בודאי יתקיים ביה "יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא"³⁹, והשי"ת "מקים דבר עבדו ועצת מלאכיו ישלים"⁴⁰. ואמרו בזוהר⁴¹, שחסדיו של משה היו גדולים משל אברהם, ובאברהם אביו, אע"פ שמדת-חסדו היתה גדולה מאד, ולא היה כנח שלא בקש רחמים על רשעים בני-דורו, מכל מקום לא בקש רק בתנאי: "אולי ימצאון שם עשרה", אבל משרע"ה בקש בלא

28. תהילים קלט, כא.

29. ע' אגרות הראי"ה אג' קיג. יו"ד סוף סי' יב. מגן אברהם סי' קכו ס"ק ב.

30. תיקון ס.

31. זכריה ט, ט. פרקי דר' אליעזר פ' לא. סנהדרין צח. תנחומא א וישלח א.

32. ע' תיקונים מזהר חדש ד"ה דבור ודמות פניהם: "חמור איהו אבי אבות הטומאה..."

33. ע' גבורות ה' למהר"ל פ' כט. וע' שם פ' לח-מ. וע' שער הפסוקים פ' כא.

34. סנהדרין צח:

35. פסחים סח:

36. קידושין לא:

37. סוטה מט:

38. ע' שמות רבה פ' מב זהר בראשית כה. בשלח מה: משפטים קיז, תשא קצא. רש"י מות לבז.

39. ע' תנא דבי אליהו רבא סוף פ"ה.

40. ע' שמות רבה פ' יח.

41. נח סז: וירא קו. ויקרא יד-טו. וע' דברים רבה פ עקב ופ' הברכה.

שום תנאים: "אם תשא חטאתם, ואם אין - מחני נא, מספרך אשר כתבת", שהיא מסירת-נפש אפילו מעולם-הבא, כי הספר של הקב"ה הוא עולם הבא עצמו⁴².

ומה שמשיג עלי שכתבתי שאיני נפחת חלילה ממה שיש מהפושעים שמשבחים אותי, כי נאמר גם כן באברהם אבינו ע"ה: "ונברכו בו כל גויי הארץ"⁴³, ואמר (מר) שאוה"ע לא חשבו חס וחלילה לאברהם אבינו שהוא כמותם -- יאמין לי כבוד גאונו: גם רובם של החיצונים שמחבבים אותי יודעים ומכירים, שחס וחלילה איני מהם ומהמיהם ושכרחוק מזרח ממערב רחקו מחשבותי ודרכי ממחשבותיהם ודרכיהם, וכן הם אומרים בפה מלא, אלא שבעל-כרחם מוכרחים הם להודות על האמת, שב"ה שכלי הולך למישרים, ושאין בלבבי ובשפתי רמיה, ושאני מלא ב"ה בכל קרבי באהבת ישראל. ב"ה אשר עשה לי את הנפש הזאת, לא מחכמתי, ולא בצדקתי, כי אם ברוב רחמיו וחסדיו שאין להם קץ ותכלית, "ואל זה יביט אל עני ונכה-רוח וחרד על דברו".

וב"ה אני עושה קולות ורעשים על הטומאה במקום הנצרך, אלא שאני מדבר את דברי בסדר ובנחת, כאשר נצטוינו מעצת המלך החכם⁴⁴. ואין ספק אם הדר"ג ועוד גדולי-הדור שי' היו מחזקים את ידי, נלויים עמדי ונוהגים מנהגי כמה דאפשר לפי מדתם, היה שם-שמים מתקדש ורב שלוי וברכה היה נשפע על ישראל ועל ארץ ישראל, ורבים רבים מאד היום שבים בתשובה שלמה, והיתה באמת במהרה מתגלה בגילוי הגון צמיחת קרן ישועה לבית ישראל, ואי-אפשר כלל לצייר ולתאר את רוב הטובה והקדושה ותקון-העולם שיהיה נצמח מזה. ואני מלא תקוה בע"ה שכן יהי' וסוף כל סוף ישובו לי יראיו וידעי שמו⁴⁵ ויכירו את טהרת-לבבי ואמתת דעותי, וכולנו נעשה אגודה אחת לעשות רצונו ית', ולהרבות אור ד' וכבודו על עמו, ועל ארץ-חמדתו, ועל כל אפסי-ארץ.

ומה שמתמה כבוד גאונו על התנצלותי, שלא יצאתי נגד המגילה המכוערה, כדי שלא להוסיף תבן על המדורה-מה היה להם לעשות ולא עשו. אל יאמר אדוני כן. אין שיעור כמה רעות יכולה מחלוקת חס וחלילה לגרום כשהיא מתפשטת, ואם הייתי יוצא בדברים היו עושים מזה רעש גדול, והיו הדברים מגיעים לידי שנאות גדולות, ושליחות יד איש באחיו, ולידי מלשינות חס וחלילה, והיה הדבר יכול לבא גם כן לידי אויביו פלילים⁴⁶. וכעת נשתקע העניין לכל הפחות במחנה ישראל, וכבוד אותם תלמידי חכמים שנתכוונו לשם

42. ע' זהר ח"א השמטות סי' יב, בשלח נו. ויקהל ר. פקודי רמו, תפארת ישראל למהר"ל פ' טו, נשמת חיים לר' מנשה בן ישראל מאמר א סוף פ"ד.

43. בראשית יח,יח.

44. קהלת ט יז. וע' משלי כז ה ובגר"א שם.

45. ע' תהילים קיט,עט.

46. ע' רש"י ר"פ משפטים.

שמים בעניין זה במקומם מונח, ולא חסר כלום ע"י כל הבלי התעלולים, ובארץ ישראל בפנים לא נתהווה מזה מחלוקת הורסת, מה שהייתי ירא מזה מאד. וב"ה אשר יעצני לישא את צערי הגדול על עלבון תלמידי חכמים החביבים עלי כגופאי בחובי, רק מפני גודל מעלת השל' בכל מקום וביותר בארץ ישראל, ויותר מן הכל לפי מצבנו בחידוש, שאנו צריכים שיהיו כל הכחות שבאומה קשורים לעזור איש את אחיו, לחזק ולהתחזק בעד עמנו ובעד ערי אלהינו, אותן הנשמות שצור⁴⁷ מצוה חסדו הגדול שתבנינה ב"ה, ועוד ידו נטויה ב"ה לטובה, לבנות ולא להרס, לנטע ולא לעקר, ואנו חייבים להבין את רמיזת הנהגתו העליונה וללכת בדרכיו, בדרכי נועם ונתיבות שלו'.

ומה שתמה על מה שכתבתי שלא התרתי יותר מרבנים מפורסמים גדולים וטובים זולתי, ואמר שהם התירו הוראת שעה, ולא שיתמשך יותר יותר - בודאי הם התירו הוראת שעה מפני ההכרח שהיה בזמנם, ובשמיטה העברה היה ההכרח הרבה יותר גדול מבשמיטות הקודמות, מגודל העניות וריבוי הפועלים, בייחוד התימנים, שהיו צפויים ממש לגוע ברעב.

וכבר ספרתי כמדומה לכבוד גאונו, כי בשמיטה הראשונה שעלתה ביד המחמירים לאסור על עקרון את ההפקעה, ראיתי שכתבו אח"כ במכתב של בקשת תמיכה, שהיו ממש מקרים של מתת נפשות ברעב חס וחלילה שם. ויאמר נא כבוד גאונו האם יש בנו כוח לשער את גודל הערך של נפש אחת מישראל, ואם אין כדאי להיכנס גם בפרצה היותר דחוקה במקום שיש חשש סכנת נפשות כל כך קרוב. ואין ספק אצלי, שבמצב הנורא שהיה הישוב עומד בו בשמיטה שעברה לולא הנהגת ההיתר על פי ההפקעה, שהחיה את האיכרים ואת הפועלים, והעמיד את ההקפות של הבנקים על מכונם שהיו עומדים להיות נעולים ע"י השביתה, כי לא היו מאמינים לכל בעלי הישוב ברובם אפילו פרוטה אחת, והיו גועים מרעב מאות נפשות קדושות וטהורות מאחב". ואין לשער גודל המהומה, העלבון חילול ד' וחילול כבוד התורה והאמונה בכלל, שהיה חס וחלילה אז, והיה עלול להיות חלילה שבר שאין לו מרפא. רק עצת ד' הייתה זאת, שנתן כוח לאין-אונים, לעמוד לשום נפשי בכפי נגד מחנה אלהים, כדי להציל את ארץ הקודש משממון רוחני וגשמי, ואת שם השי"ת ותורתנו הקדושה מחילול נורא, ובכל לב אודה לד' על אורו ואמתו אשר שלח אלי בחסדו הגדול.

47. ע' זמר "ברוך ה' יום יום" בסיפור ליום השבת.

ומה שכתב על דברי, שאנכי עשיתי שטר מכירה⁴⁸ שלא יהיה המכשול גדול יותר, מה שמובן הדבר שרבים לא היו שומעים בודאי, והיה החורבן גדול מזה ומזה, וכבוד גאונו מקשה שתי קושיות על דברי:

א'. שכמה יהודים כשרים בקשו ממני במכתבים שלא אעשה ההיתר ולא אתן חרב בידי האדמיניסטרציה⁴⁹, ועל ידי היו מוכרחים לעקור השמיטה, והרבה מהם שונאים לי עבור זה שנאה גדולה.

אשיב למר:

חזא "לא דובים ולא יער"⁵⁰. אפילו מכתב אחד* [*רק מכתב אחד הזכירני בני ש"י, שהיה כפסקוויל בלא חתימה, ועל זה אין דרך לשים לב.] **לא קבלתי משום אדם, בבקשה למשוך ידי מן ההיתר ולא בע"פ בא אלי שום אדם מבני המושבות לדרוש ממני זה, ואדרבא להיפך: קבלתי מכתבים שאחמול ואחוס עליהם שלא יחרבו ויגעו, ושלא יצטרכו לצאת ולנווד לחו"ל, ושאתחזק בעשיית סדר ההיתר כפי שהיה נהוג על פי הגדולים מתירי ההפקעה בשמיטות הקודמות.**

ועם האדמיניסטרציה, התניתי מפורש שלא יכריחו חס וחלילה את שום אדם הרוצה להתנהג בדרכי המחמירים, לעבור חס וחלילה על דעתי, וב"ה כן קיימו במושבות הסמוכות שהיו בהן גם כן שומרי שביעית כמאמרך ולא מיחו בידם כלל.

רק מהגליל שמעתי קול רעש גדול, שהם מוחים ומכריחים לעבוד, כמכתב כבוד תורתו והדעפעים שלו, ושלחתי אחרי האדמיניסטרטור, והוכחתי על פניו איך יניח להפקידים שתחת דגלו לעבור על התנאי שעשינו בכל כך תוקף, בעת אשר נתתי את ידי להוראת ההיתר. אז השיב לי שיגיד לי האמת, הוא היה רוצה לעמוד בהבטחתו, כמו שביארתי לו כיון שישנם אוסרים ומתירים, יוכל כל אחד לעשות כנטיית לבו, אם אחד שומע לי וסומך עלי, יש לו איזה סמך, אבל אם אחר סומך על הגאון רידב"ז האוסר, ועוד כמה גדולים עמו, ודאי יש לו על מה שיסמוך, ואיזה יושר יש להכריח ולכף, אבל כל זה היה על פי מה שחשב, שכשם שאני אינני משתדל לפעול באיום ובכפיות שיסמכו על ההיתר כן לא יעשה הצד השני גם כן מאומה. אבל לא כמו שאמרו לו שהרב רידב"ז מפיץ חרמות וקללות על הסומכים על ההיתר, בזה האופן לא הבטיח שיעמוד הוא מנגד.

48. שטר מכירה של הקרקעות לצורך הפקעת חיובם בשביטת העבודה בשביעית.

49. פקידות הנהלת המושבות של הברון רוטשילד ז"ל וחברת יק"א.

50. ע"פ לשון הגמ' סוטה מז:

ואנכי בכל זאת לא הנחתי ידי ממנו, וביארתי לו שאין הדמיון שלו עולה יפה. אנכי שאני מיקל, אין לי כל ייפוי-כוח להשפיע על אחרים שיעשו כהוראתי, מפני שגם אני מודה שלולא ההכרח יותר טוב הוא לשמור את השמיטה כהלכתה, ואני משתוקק לזה בכל לבבי ובכל נפשי, מה שא"כ המחמירים לפי דעתם הם מחויבים למחות בנוהגים להקל בכל כחם, וכל מה שאדם עושה לשם שמים, אין ראוי להנהיגה אנושית לעמוד נגדו.

וב"ה הועילו אז דברי, והבטיח לי שישלח פקודה לחדול מכפיה. אם קיים דברי או לא אינני יודע, אבל כבוד גאונו יוכל לראות מזה, שהאמת היא ההיפוך ממה שחשב שאנכי נתתי חרב ביד האדמיניסטרציה, אדרבא ע"י מה שנשאו את פני הוקל הדבר הרבה, ואלמלא נזקקתי להיתר היו אומרים שאינם צריכים לשום היתר, כאשר מרגלא בפומיהו תמיד שרבי י"א ז"ל⁵¹ היה גדול יותר מכל הרבנים שבדור, ומי יעמוד נגד היתירו, והיו עושים איזו מכירה ע"י מאן-דוהו, ואז היו מכריחים בלא שום בושא את הכל לעבוד באיסור גמור ובביזוי, מה שהוקל הדבר הרבה ע"י פעולתי. ואין לאותם כפויי-הטובה, ד' יסלח להם, שום זכות לשנוא אותי תחת אהבתי.

ומה שכותב מר:

ב. הלא הוא מכשול יותר גדול עפ"ד הרמב"ן⁵² בחילוק שבין סדום לפלגש בגבעה, שלעשות בהיתר הוא יותר גרוע.

למה ידבר אדוני כדברים האלה, וכי נעלם ממנו שלפעמים דברה תורה כנגד יצר הרע⁵³, ומוטב שיאכלו ישראל בשר תמותות שחוטות, ולא יאכלו בשר תמותות נבילות. ואיך ידמה נבלה איומה ותועבה נוראה כעובדא דפלגש בגבעה ודסדום, לפלוגתא של הוראה, במידי דרבנן, שנמצאים סוברים שאפילו מדרבנן אינו נוהג, ושיש בו ספיקות כל כך רבים, בין מצד השנים, בין מצד דעת בעל הלכות ארץ ישראל המיוחס להטור, שסובר שכשנותנים ארנוא דינו כקרקע של גוי, שאין שביעית נוהגת בו כלל, ובין שהיה זה הגדול רבנו הטור, בין שהיה אחר, דבריו מעידים עליו שהיה מגדולי הקדמונים. ואחר כל אלה אין סומכים חלילה על זה לגמרי כי אם להפקיע לצורך הוראת שעה, ופיקוח נפשות, והמלטת הישוב מחורבן בגשמיית ורוחנית, וגם על זה לא על דברים של תורה כי אם על מלאכות דרבנן ע"י ישראל. ואם אומרים שבמקום שהיה נפרץ גדר היהדות בכל הדברים העיקריים ע"י מניעת ההיתר, ראוי לאמר שההיתר הוא תיקון שעל כל פנים יעשה בדרך של איזה צד

51. הגאון ר' יצחק אלחנן מקאוונא, המתיר העיקרי בשנות השמיטה הראשונה של הישוב החדש.

52. בראשית יט, ח.

53. קידושין כא, כב.

היתר, אומר על זה כבוד תורתו דמיון מפלגש בגבעה. לישרי לי מר, אם אומר שאין הדברים ראויין למי שאמרם.

ומה שטוען מדוע פזרתי את קונטרסי "שבת הארץ" באותו הזמן שישראל רצו לתמוך בכסף את השובתים. אשיב לו, שבכלל לא נתערבתי כלל בעניין הקונטרס בהפצתו, ואינני יכול להיות אחראי אם איזה איש שלח אותו לחו"ל. וכמדומה שמה שנתפזר היה רק ע"י אותם שעמדו כנגד, והם שלחו אותו לגדולי חו"ל לקבול עלי.

חוץ מזה, האם בשנת השביעית עצמה הזמן הוא לאסוף כסף בשביל השובתים, וכי הם יכולים לתלות את חייהם באשראי דספק אתי⁵⁴. תמיד אמרתי שאנו חייבים לנהוג בזה "מחד בשבך לשבא"⁵⁵, ובכל שנות השמיטה צריכים לקבץ כסף מכל יראי ד' וחושבי שמו בעד השובתים, ואז כשרואים בפרס השמיטה שיש סכום כסף הגון מבטיחים ומקיימים עזר הגון לפי הכח, ועל פי זה יכולים באמת לבצר את מעמד השמיטה בעז"ה.

ולא עוד שהקונטרס לא יוכל להזיק לכל מי שנדבה רוחו לעזור לשובתים, הלא אנכי שניתי ושלשתי שכל המתחזק בעוז ד' ועושה מצוה כמאמרה, הרי זה משובת, והייתי תמיד מוכן לעזור בכל כחי לשובתים, כאשר יעידו על זה אלה ששבתו בסביבותינו, כמה קרבתים וכמה טרחתי עבורם, וכמה חזקתי את ידם ורוחם בעת אשר באו להתישב עמי, אם ישבתו, כיון שראיתי שאין מצבם כל כך מסוכן ובדוחק יוכלו להתפרנס.

ואלה היחידים הם אצלי התכלית של כל הישוב, וכך היא מדתו של הקב"ה שהוא מסתפק במועט בזמן המעבר, עדי אשר יבקע כשחר אור לישרים וכולם ילכו באור ד' ותורתו לשמור ולעשות כתורה וכמצוה בלא שום בקשת קולא, כי אם באהבה וביראה טהורה, בשמחה ולב טוב.

ואפילו אם היה חלילה איזה משגה ממני בעצם עריכות הקונטרס, מה שאקוה בע"ה שלא כך הוא, אבל גם לפי דעת כבוד גאונו, הלא צריך לשום על לב שכונתי היתה ב"ה לשם שמים, כדי שלא להשוות רשיעי אותם המוכרחים לסמוך על ההיתר, למען לא יהרסו לפול בלבבם מדחי אל דחי, כי אם יתחזקו בעז ד' ויקוו לתשועתו, שיבאו ימים טובים מאלה, ולא נצטרך להפקעות, ונשמח כולנו לקיים את השמיטה בקדושה וטהרה לכל פרטיה.

54. ע' פסחים ק"ג.

55. ע' ביצה טז.

ומה שכתב כבוד תורתו נגד מה שכתבתי שלא כיוונתי שאחזור ואתיר - הנה ממכתבי מוכח שאחזור ואתיר, איני מבין איפא מצא דעה זו במכתבי. הלא אני כותב ומפרש כמו שפירשו כל אלה שנזקקו להיתר זה שהוא רק הוראת שעה, ואיך שייך ללמוד בהוראת שעה, מפעם אחת על פעם אחרת, הלא הכל תלוי כפי ההכרח ומצב הדברים. וד' יתן הטוב, ויזכנו לראות את מצב ארץ הקודש באופן שנוכל להסכים שיש אפשרות בלא היתרים והפקעות, ונקוה לביאת גוא"צ בב"א.

ומה שמאריך כל כך כת"ה, לומר העיקר שבעיקר עיקרים, שנדעזע העולם כולו, וכפי הנראה גם רעש גדול בעולמות העליונים, שהמציא הוראה עקומה, שהזמירה הנהוגה עתה אין זו הזמירה האמורה בתורה, עכ"ד.

אומר לאדוני, פרט זה אי-אפשר שייסבב הזדעזעות בעולם, ולא רעש בעולמות העליונים, מפני שלא סמכתי עליו למעשה, וכתבתי שיש להשתדל שתהיה הזמירה הנהוגה, גם היא ככל המלאכות של תורה, נעשית ע"י נכרים. ולומר שהדבר יוצא מכלל ספק, ולהחליט ודאי שזמירה דידן היא אב מלאכה עול תורה, והיא הזמירה הכתובה, בודאי אין מקום, כיון שראינו שכל כך דקדקה תורה בשביעית להגדיר את האבות, כדי שנדע שתולדות לא אסר רחמנא⁵⁶, עד שבצירה של פירות וקצירה של תבואות, שהן בודאי מלאכות דומות זו לזו, הוצרכה לפרט, רואים אנו שאין לנו רשות כלל לדמות עניין לענין, לומר שגם זה הוא מהתורה, אלא כיון שיש שינוי בתואר המלאכה או בתכליתה, וק"ו כשהשינוי הוא בשני האופנים בין בתואר ובין בתכלית, בודאי יש מקום לומר ששוב הויא תולדה ואינה אסורה מהתורה. וכיון שהרמב"ן במלחמות בסוכה⁵⁷ מעיד לנו, שעל שם כך נקראת הזמירה בשם זמירה על שם זמורה, וזמורה הוא ענף שכסחו ראשו דווקא, ולא שכרתו כולו, שזה אינו נקרא בשם זמורה, א"כ הרי לנו עדות שהשם זמורה אינו חל [על] כריתה של ענף כולו, ואיך יהיה זה בכלל מלאכת התורה של "כרמך לא תזמור". וק"ו כי בשעת מתן תורה לא היה כלל מנהג כריתה זו, הרי אנו רואים שבכל הכרמים שאינם מורכבים על ההרכבה החדשה, שנתחדשה בשנים האחרונות, אין נוהגים כי אם את הזמירה כמאמרה, דהיינו כריתות הראש. ובאמת יש לומר שזאת היא כוונת "המזנב בגפנים"⁵⁸, אע"פ שלא פירשו כן המפרשים.

והתכלית של הזמירה העתיקה, ושל הכריתה החדשה, היא גם כן תכלית אחרת. הכריתה העתיקה אינה דואגת כלל על קיום הגפן כי אם על הוספת הפרי, וזה ראוי להיות אסור

56. מועד קטן ג.

57. סוף פ' לולב הגזול.

58. שביעית פ"ד מ"ו, וע' קונטרס אחרון לשבת הארץ סי' יא.

בשביעית, אבל הכריתה שלנו, עיקר כונתה היא קיום הגפן, והפירות אין ברור כלל שמתרבים על ידה, ואם גם מועיל הוא להפרי, הוא בתור טפל, על כן היא משונה בתכלית המלאכה מהזמירה של תורה.

ולא עוד אלא שעיקר הזמירה באה כדי שלא יפסיד הגפן התחתון האמריקני, שבטבעו חי הוא הרבה, אלא שהגפן העליון, שהוא לא ממזגו ממש, הוא שואב ממנו הרבה ומחריבו, ועל כן הוצרכו לתקנת הכריתה, וי"ל גם כן שהוא בכלל לאוקמי אילנא⁵⁹.

ותמיהני שהדר"ג שינה את טעמו, כי בהיותו אצלנו, אז בעת ויכוחנו הראשון, הצעתי לפניו סברא זו וקילס אותה, ואמר שצריך לעיין בה. על כל פנים איננה כל כך עקומה עד שידעזע העולם על ידה. וב"ה אשר נתן לי שכל ישר, ואיני עלול כלל לומר סברות עקומות, בעזרתו ית'. וכמדומני, שכבוד גאונו כשיתיישב בדעתו גם הוא יודה על זה.

ולא אבין כלל דברי כבוד תורתו, שכתב שזמירה הנהוגה היא חמורה יותר מהזמירה של הערבים. איך אפשר להיות יותר חמור ממה שהוא אסור מהתורה. הלא הזמירה של הערבים, שהיא כריתת וכיסוח קצה הענף, מפרש הרמב"ן בפירוש שהיא הזמירה של תורה, והזמירה שלנו צריכים אנו מסברא לדמות אותה אליה, ואיך יאמר בהחלט וזדאות שהיא יותר חמורה מהזמירה הערבית שהייתה נהוגה בימי מתן תורה, ועליה בודאי אמר הכתוב כרמך ל"ת. ומה שחוזר כבוד גאונו להפליא שההוראה הזאת נוגעת לכל ישראל שבתבל, הרי הכל הוא נכלל בכללות הדברים, של ההפקעה, וההיתרים שעמה, וכל מי שהורה בעניין זה הורה לכל ישראל. ומה אעשה שמאת ד' הייתה זאת שלא יהיה אפשר לי בשום אופן להסתלק מעניין זה, אם לא לגרום חלילה תקלות גדולות, שלכל הפחות בעיני היו יותר ויותר חמורות, ויותר נוגעות לכל ישראל, מהוראת פרט של קולא בענייני שביעית ע"י הפקעה, אחרי כל ההכרחים והצירופים, שאין צורך לשנותם, וגם שכבר אמרתי שבפועל לא הוריתי כלל למעשה שיעשו הזמירה ע"י ישראל, ומה שעשו אחרים על דבר עצמם אין אחריותם עלי. ומה שכתב שהזמירה הזאת היא גם כן לאצמוחי פרי, כבר כתבתי אנכי גם כן ככה, ומכל מקום כתבתי כיון שהעיקר אצלה הוא שמירת הגפן לשנים הבאות, והפירות הוא עניין נטפל, על כן מועיל ביותר מה שההוראה הראשונה של תרגום תיבת זמירה אין עליה, לעדות הרמב"ן, להוציאה מדאורייתא.

ומה שכתב שניסה ולא מת האילן בהמניעה של הזמירה הנהוגה -

אמת הדבר שאיננו מת תיכף, וכן אומרים הבקאים, אלא שהוא פוחת והולך ושנותיו מתקצרות, והוא חי פחות מטבעו של הגזע התחתון, וכן יש נסיון בידינו גם כן. ושרא ליה מארי' למר, שאומר על סברא מיוסדת על פי עדות אביהם של ישראל הרמב"ן ז"ל שהיא חס וחלילה עקירת תורת משה, ד' ישמרנו.

ומה שמחרפני כבוד תורתו, שנעשיתי לעת זקנותי "ציוניסט", להקריב את נשמתו בשביל ישוב-ישראל בארץ ישראל, -

אהובי, אם כל ה"ציוניסטים" יהיו אוהבים את ארץ ישראל ורוצים בישוב ארץ הקודש בזאת הכוונה והמטרה הקדושה שאני מתכוון אליה, בשביל שהיא ארץ-ד', שבחר בה השי"ת וחבבה מכל העולם כולו, ויש בה סגולות קדושה לנבואה, ולהשראת רוח"ק, ולזכות ע"י ההליכה בה לעולם הבא, ואפילו על רשעים מגינה זכותה, - שהרי אפילו שפחה כנענית שבארץ ישראל מובטחת היא שהיא בת עולם הבא⁶⁰, ובודאי אין הגמרא מדברת בשפחה צדקנית שהיא בלא"ה בת עולם הבא, ואפילו חסידי אוה"ע יש להם חלק לעולם הבא⁶¹, וק"ו שפחה דמיחייבא במצות, אלא ודאי בסתם שפחה שהיא שפלה ומעשים רעים ומדות רעות מצויים בה, כדברי הש"ך⁶² לענין עבדים, ומכל מקום מהני לה זכות ארץ ישראל לזכותה שתהי' מובטחת שהיא בת עולם הבא. ואפילו מעשו הרשע נתיירא יעקב אבינו ע"ה שמא תעמד לו זכות ישיבת ארץ ישראל⁶³, וק"ו לזרע קודש זרע בחונים⁶⁴, בני אברהם יצחק ויעקב, דאע"ג דלית בהו הימנותא איקרו בני מעלי וכדעת ר' מאיר⁶⁵, דהלכתא כותי' בהא, (וכמו שסתם הסלח⁶⁶ "בין כך ובין כך קרויים לך בנים" וכן בתשובות הרשב"א ח"ב סי' קצד וסי' רמב).

ואם ספק נפשות להקל אמרו בחיי- הגוף, ק"ו בחיי-נצח, שמדת-החסד בהם גדולה היא הרבה מאד⁶⁷ וכל המתאמץ להטות כלפי-חסד ולהמליץ על ישראל אפילו כשאין עושים רצונו ש"מ ה"ז משובח⁶⁸. וק"ו שיש למצוא בכל אחד ואחד, גם בקלים שבישראל, כמה מרגליות יקרות של מעשים טובים ושל מדות טובות מה שאין לשער, שבודאי ארץ ישראל

60. כתובות קיא. וע' שו"ת הרדב"ז ח"א ללשונות הרמב"ם סי' כז.

61. הלכות מלכים פ"ח הי"א.

62. יו"ד סי' א ס"ק ב.

63. בראשית רבה פ' עו.

64. ע' פסחים פז:

65. קידושין לו. וע' ברכות מט: תוד"ה אר"מ.

66. הריב"ם בסליחת "ישראל עמר".

67. ע' ראש השנה יז. ירושלמי קידושין סוף פ"א.

68. ע' הקדמת ספר סניגוריא. וע' בגר"א תקוני זהר דנ"ז: ד"ה דבגיניהו.

מועילה להם להעלותם ולקדשם. ואם אין הדבר נראה בגלוי בהם, יראה בזרעם ובזרע-זרעם, ככתוב: "יראה על עבדיך פעלך והדרך על בניהם", ואם יהיו כל ה"ציוניסטים" חושבים כן תהיה בודאי תפארת גדולה לכל גדול בישראל ולכל גאון וצדיק להיות "ציוניסט" כזה, וגם כבוד גאונו אינו צריך להתבייש מ"ציוניסטיות" כזאת.

והנה הוא חוזר ומקשה, שהרי בעוון שמיטה גלו ישראל.

כבר אמרתי כמה פעמים לכבוד גאונו, שאני רואה שדרך שיש בה הטיה כלפי חסד דווקא היא תביא את קדושת השמיטה לארץ ישראל, וממילא תגרום שיהיו אחב"י האהובים נטועים בארץ הקודש. ובכלל בשביל הוראת קולא של אותם שאי אפשר להם לחיות באופן אחר, בפרטים של דרבנן, בשביעית דרבנן, ועם זה ע"י הפקעה, חלילה להקב"ה שיגרש בשביל כך את ישראל מארץ ישראל.

והתוס' הוכיחו בסוטה⁶⁹, שיחוס מלך הוא מהתורה, מדנגזרה כליה בשביל שהחניפו לאגריפוס, וא"א לומר שעונש גדול כזה יהיה מדרבנן, והגאון שאגת ארי⁷⁰ הוכיח מזה שברכת התורה היא דאורייתא, שאם הייתה מדרבנן לא אבדה הארץ בשביל שלא ברכו בתורה⁷¹. הרי שאין חשש בשביל איזה הקלה בדרבנן לגלות ישראל חס וחלילה. וק"ו שאין מקילין חלילה בשאט נפש, כי אם בהוראת שעה וביראה גדולה, בודאי יתר מרעהו צדיק⁷² והקב"ה רב חסד⁷³ הוא, ויש די כוח בכל ההתנצלות להעמיד סניגורים טובים על ישראל, כשהיו מוכרחים להשתמש בהוראת היתר זה. וק"ו כשעשו אותו על פי הוראת חכמי הדור, אף אם היו מועטים.

הלא מידותיו של הקב"ה הוא שאפילו תתקצ"ט אומרים לחובה, ותתקצ"ט מאותו מלאך גם כן לחובה, רק אחד מאלפי אלפים לזכות⁷⁴ הוא ניצל. ובודאי לא יוכל כבוד גאונו לומר, שבכל ההתנצלות הרבה אין בה לכל הפחות כלפי הסומכים על ההיתר חלק אחד מאלפי אלפים בזכות, ולכל היותר הנם דומים לשוגגים, וחלילה לשמו ית' שיחשב שוגג כמזיד.

ומה שכתב, שעל פי סוד ד' הלא קדושת השביעית פועלת גם בזמן הזה, עד שאין אומרים תיקון רחל בחצות של שנה השביעית.

69. ד' מא:

70. סי' כד.

71. בבא מציעא פה.

72. משלי יב, כו.

73. ע' ראש השנה יז.

74. שבת לב.

יאמין לי אדוני, שכל אלה הגדולות והנשגבות, שנאמרו בקדושת השביעית בזמן הזה, לא נאמרו דווקא ע"י הקיום של פרטי המעשים, שהרי בזמן שלא היו ישראל בארץ ישראל, ולא נתקיימה מצות שביעית כלל גם כן חלה קדושה זו. העיקר תלוי הוא בהתפשטות הקדושה, על פי מדרגות הזמנים, שהם הולכים ובאים להוציא מן-הכח-אל-הפועל אורו של משיח, שיתקדש שם ד' ית"ש מסוף העולם ועד סופו, וכולם יעשו אגודה אחת לעשות רצונו בלבב שלם.

ועל שם מה שישראל מכינים עצמם באמונה וצפיית ישועה לאורו של משיח וחזרת קדושת ארץ ישראל על מכונה, שאז ישובו השמיטין והיובלים כדינם, מאורה זו יונקין כל התיקונים שנעשים בעולמות העליונים בכל מדרגותיהם. על כן כל מי שעושה פעולה להרחיב את גבול ישראל, כדי שיהי' מצדו גורם לקרב את קיבוץ ישראל לארץ ישראל, וזה גורם מהירות בגאולה, כי קיבוץ גלויות קיי"ל שהוא קודם לביאת המשיח⁷⁵, ואורן של ישראל הוא הולך ואור קמעא קמעא, כמו שאמרו ז"ל⁷⁶ על הדמיון של קריצתא דשחרא, הוא מתקן באמת את קדושת הייחוד העליון של יסוד שביעית, ואין קץ להתענוגים הקדושים העליונים שמתרבים עי"ז והם מושפעים על שורש נשמתו ונשמת כל ישראל.

ולהיפוך מי שגורם חס וחלילה, לדחוק את רגלי ישראל, ולמעט את קיבוצם של ישראל לארץ ישראל, הוא מאחר מצדו את הגאולה, ובין אם אהנו מעשיו⁷⁷ או לא. אבל מנפשו ומכל שורשי נשמתו הוא מונע אורים גדולים⁷⁸, ואין שיעור לקציצת נטיעות ופירודים שהוא מסבב ד' יצילנו.

וירא א-לוהים יצא ידי שניהם, זהו מי שמשתדל להחיות בפועל את כל פרטי קדושת השביעית גם בזמן הזה כמה דאפשר, ומשתדל גם כן לקרב במעשיו ובהשפעותיו שצמיחת קרן ישועה והתגלות אורו של משיח צדקנו יהי' בזמן יותר קרוב, שהאורות פועלים בשפע קדושתם אפילו אם חלילה בפועל לא אהנו מעשיו, כי אין שיעור וערך לכוחה הרוחני של מחשבה טובה בעניינים קדושים ונשגבים הללו.

75. ברכות מט. מגילה יז: וע' ירושלמי מעשר שני פ"ה ה"ב, מדהנ"ע זהר תולדות קלט. מדרש תנחומא פ' נח סי' יא.

76. ירושלמי ברכות פ"א ה"א.

77. ע' תמורה ד'.

78. ע' מכתב הרמ"מ מוויטבסק זיכרוננו לברכה בסוף ספרו פרי הארץ ד"ה לאפרושי מאיסורא.

והשי"ת יזכנו לעבדו עבודה ביחודא שלים⁷⁹, ע"י ההוא טמיר ונעלם ב"ה, דווקא בשם כל ישראל, הגוי כולו⁸⁰ וכולנו כאחד נתברך באור פניו⁸¹.

ומה שכותב הוד גאון אדוני רחימי וחביבי, שאמין לו שאהבתו אלי קשה לו לכבותה - מאמין ומאמין אני בזה. כי כמים הפנים לפנים, ואני מרגיש לבת קודש אש אהבתו הקדושה בקרב לבבי יעומק נפשי, ומים רבים לא ישטפוה, וכל העניינים שעברו בינינו בעניין חילוקי הדעות של ההתנהגות על דבר השביעית, שכונת שנינו היא ב"ה רצויה לשם-שמים, ומני ומניה יתקלס עילאה⁸² ב"ה, לא יכבו את מוקד אש הקודש הזה שנשרש במעמקי הנשמה לברית-עולם. ובדאי יש קשר גדול בינינו ברוחניות מאחר שכל כך נתדבקנו זה לזה באהבה פנימית, והמאורע הזה הוא רק צירוף וזיכוך להוסיף קדושת אהבת אמת שבינינו, שהיא אהבה קדושה וטהורה, שאינה תלויה בדבר, כי אם לשם השי"ת ואור תורתו וקדושת יראתו ואהבתו. ומה שכתב, שקשה לו לדבר נגדי קשות, אל יעלה על לבבו הטהור, כי מצטער אני לשמע דברי-קשות נאמרים לשם-שמים נגדי, כי הלא המדבר קשות לשם-שמים עובד הוא עבודת השי"ת בזה, ולא ירע עיני בזה שעל-ידי אדם מישראל עושה מצוה, ואם בטבע האדם יש קצת צער על זה, הלא נאמר לנו מפי חז"ל הקדושים "לפום צערא אגרא"⁸³, ונאמן בעל-הגמול שישלם שכרנו בזה שנזכה לעבדו באמת, ולשוב לפניו באהבה בכל לב וכל נפש, אנו וכל ישראל חברים בלב אחד.

ומה שכותב שכאבו נעכר על שאיש כמוני ילך בדרך כזה, דרך מסוכן. - מה שהרהיבני בטובו לומר שאני אדם גדול, לא יטעה אותי מלהכיר שפלותי, וערכי הפעוט, שכלל נחשב, אבל הדרך שאני הולך עליה בעבודת ד' ית"ש ידע אדוני שהרבה עמלתי עליה, בדמי בבשרי במוח-עצמותי, ובכל כוחותי, עד שהאיר השי"ת ברחמיו את עיני לעמוד עליה, ולפני איננה דרך מסוכנה כלל כי אם דרך-הקודש יקרא לה. ובזהר אמרו על "אורח צדיקים כאור נוגה"⁸⁴, אפילו אורחא חדתא דעבדין צדיקאי כאור נוגה הוא הולך ואור עד נכון היום, ואני בעניי איני ראוי. לשם צדיק, והלואי שיזכני השי"ת ונוכל בלב שלם לומר: כגון אנא בינוני⁸⁵. אבל האורח שאני מתאמץ ללכת בה הוא ב"ה אורח צדיקים באין שום ספק, וכל מי שיתנהג כמנהגי ויתחבר עמי בתורה ובעבודת השי"ת, בחפץ לב, ובאמונת-חכמים אמיתית, יזכה לראות את האור ואת האמת שיש בדרך-ישרים סלולה זו, המוארה

79. זהר בראשית קנט, קסט.

80. עבודה זרה לו:

81. ע' סידור תפילה למשה להרמ"ק ברכת שים שלום, ועות ראה ח"א שם.

82. ע' סוטה מ.

83. אבות סוף פ' ה, וע"ש בדרך החיים למהר"ל.

84. משלי ד, יח. ויקהל רטו.

85. ע' ברכות סא:

מאור חסד עליון, "חסד לאברהם- יומא דאזיל בכולהו יומין"⁸⁶, והחכמה העליונה דווקא באור החסד היא מאירה⁸⁷.

ומה שכותב שרואה שמוכן לפני חרופים ובזיונות - איני יודע על מה. העבר הכל היה מן השמים, וקבלתי ב"ה באהבה, ועל להבא הלא אנחנו מקוים להטבת המצב של הישוב בכל מילי בין בגשמיות בין ברוחניות ויוכל להיות שלא יהי' צורך כלל להיתרים, ויזכנו השי"ת לגדור את גדרות יהודה בלב אחד ובדעה אחת, ויה"ר שימהר ויחיש משיח צדקנו ויורה צדק⁸⁸ לנו.

ומה שכתב שכל האדמורי"ם וכל הרבנים יאסרו את היין - באמת אין האחריות של גרם היזק שאחרים רוצים לגרום מוטל עלי. הקב"ה שמר עד כה את הישוב מכף כל אויביו, בין מישראל בין מאוה"ע, ואנחנו רואים שמעשה שמים יש כאן, בהשגחה נפלאה, בניסי ניסים מסותרים במכסה הנהגה טבעית, ובזדאי כל מה שיתגלגל יהיה לטובה ולהצלחת הישוב הקדוש, ולהרמת קרן ישראל בארץ הקודש, בעזר ה' יתברך.

והלואי שיתן השי"ת בלב כל הכשרים והצדיקים שבדור דעה לעשות לטובת ישוב ארץ הקודש עשייה ממשית. ואם יהיו הבטחות ממשיות כאלה, שהחשבונות יורו ששמירת השמיטה בלא הפקעה לא תסכן את הישוב, לא חשידי בני עם קדוש חלילה לעבור גם על מה שאין רוח חכמים נוחה הימנו בלא טעם, ובעצמם ידרשו להחזיר את השמיטה לאיתנה בלא הפקעות.

א"כ צריך הדר"ג שליט"א להשתדל בתחילה, שיהיה הכל מוכן, באופן שנוכל להראות את החשבון הבטוח לבעלי הכרמים, ויוכל להיות שיועיל הרבה בעזר ה' יתברך, ואני חושב שהדר"ג אינו צריך לדידי ולמטלעת⁸⁹ בדבר הגדול הזה. ואני חושש לצאת לחו"ל, מצד עצם חיבת קדושת ארץ הקודש ומצד הכהונה, אע"פ שיש בזה דרכי קולות אינם מתיישבים כל כך על לבבי, והפירוש הפשוט שבדחז"ל נראה שהאיסור במקומו עומד גם בזמן הזה. וגם אני חושש להרבות פרסום על האיסור של ההפקעה בשעת הדחק, כמו שכתבתי לכבוד גאונו, שיודע אני שזה גורם התמעטות להתרחבות ישוב ארץ הקודש, בייחוד גורם הדבר להרחיק יראים ושלמים מיישוב ארץ ישראל, וכל יסוד השתדלותנו צריך להיות דווקא להרבות כניסת יראי ד' בארץ הקודש. וב"ה נתכוננה כעת מושבה חדשה ע"י

86. זהר בלק קצא.

87. ע' שם לך צד. צו. לא. מדרש תהלים פ' נ.

88. ע' בכורת כד.

89. ע' כתובות קג.

בני ביאליסטוק⁹⁰, והתנו מפורש בתקנות המושבה, שהכל צריך להתנהג על פי התורה והמצווה, וזה גורם חיזוק גדול להרמת קרן התורה והיראה האמיתית, שהוא בודאי כל יסוד הישוב.

ועל דבר הניסיון לזמור לפני ראש השנה אם יעלה הדבר יפה אשמח מאד, ונוכל לפרסם בעזה"י שיזמרו כולם דווקא לפני ראש השנה דשביעית שיזכנו לה השי"ת ברב רחמיו וחסדיו המרובים, לאוי"ט.

כמדומני שעברתי על כל פרטי דברי הדר"ג שליט"א, וחושב אני שבדברי אלו יבין קצת להגיגי, וכמוהו אני אומר: אנא רב רחמיא, נלכה נא שלובי-יד בדרך ד' בדרך האמת והשלו', ונשתדל נא להרבות שלו' בישראל, ולקרב לבם של ישראל לאביהם שבשמים, להשתדל שגם רחוקים יבאו ויתקרבו אל הקדושה, ושתתרכה האחוה והריעות וקישור-הלבבות בכל ישראל בכלל ובארץ ישראל בפרט.

ובענייני הוראות כל מה שההכרה מכריח ויש פנים להקל, הלא זאת היא המצווה ועצת ד' להקל, ובמה שאפשר אפילו בצד הדוחק ללכת בלא התחממות, ודאי חובת כולנו להתאמץ ללכת בדרך הכבושה, וכד' הר"ן ז"ל בתשובה⁹¹, שגם בדברי הרשות אדם בוחר את הדרך הבטוחה ממכשולים, ק"ו בענייני תורה ומצות, ומכל מקום כשההכרח הוא גדול מצינו כמה פעמים בדברי חז"ל שלא נרתעו מדרכי היתר חדשים, וכהא דרבי, ועל זה הוא יסוד ת"ח שאמר דבר הלכה אין מזיחין אותה⁹². וכשכל אחד מעובדי ד' ולומדי תורתו יתאמץ להבין את עומק הטוב והקודש שיש בלב חברו, ויתרחק מלחשוד חס וחלילה בכשרים, אז ממילא תתרחב ההתבררות של כל הספיקות, ואור ד' יופיע בנועמו, בייחוד על תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שהם צריכים לאמת את השם שנתנה להם הנבואה "מקל נועם"⁹³.

אוכל לסיים את מכתבי בלשוננו של הדר"ג שליט"א: מובטחני שכבוד הדר"ג נ"י לא ישיב פני ריקם ויעמיק בזה, ויעלה על מחשבתו אולי (ישנם גם פרטים כאלה אשר בהם) באמת הצדק עם חביבי קוק, שיחי'.

90. ע' אגרות הראי"ה ב, אגרת תקנ"ד.

91. ע' דעת כהן סי' קטז.

92. ע' חולין ו: ז. וע' ירושלמי דמאי פ"א ה"ג ותענית פ"ג ה"א.

93. ע' סנהדרין כד.

החותם בכל חותמי ברכות, המנשקו בלבבו ורעיונו נשיקות אהבה נאמנות, ודורש שלוחו
ושלוי' תורתו באהבה רבה, בהדרת כבוד ויקר.

הק' אברהם יצחק הכהן קוק.

(תמהני שלא שלח לי מר שליט"א את ספרו על שביעית. הנ"ל)